

9. Химико-бактериологическая лаборатория Ком. С. Ф. В. З. С. // Известия Комитета Северного фронта Всероссийского земского союза. – 1916. – № 3. – С. 16–17.

Козак А.І.

*кандидат історичних наук, доцент,
Чернівецький факультет
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

ЕВОЛЮЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ТА ОЗБРОЄННЯ ЛІВІЙСЬКИХ ЗАГОНІВ АРМІЇ КАРФАГЕНА

Підвладні Карфагену племена, згадувані у творах Полібія і Тіта Лівія, як «лівійці» (Libyae) і «африканці» (Afri), в період Другої Пунічної війни (218-201 рр. до н.е.) склали ядро армії Карфагена. Наприклад, в 218 р. до н.е. 12 000 з 20 000 піхотинців, котрих Ганнібал привів до Італії були воїнами саме африканського походження, а решта іспанцями (Polyb. III. 56. 4). Лівійські загони, цілком ймовірно, з'явилися в пунійських арміях доволі рано. Уже на початку VI ст. до н.е. Карфаген перестав покладатися виключно на ополчення власних громадян, розпочавши активне використання найманців і союзницьких військових контингентів, багато з яких формувалися саме із лівійських племен [5, с. 204]. Проте, варто зазначити, що лівійці, котрі приймали участь у найбільш ранніх війнах Карфагена аж до битви при Гімері в 480 р. до н.е. (Herod. VII. 165) були представлені, швидше за все, виключно найманцями, оскільки пунійська держава розпочала захоплювати значні африканські території на яких можливо було би проводити мобілізацію місцевих племен лише через кілька років після поразки в згаданому боєз'язненні [10, с. 257; 14, с. 40].

Як правило, термін «лівійці» вживався античними джерелами для позначення корінного світлошкірого населення Північної Африки, щоб відрізнити їх від проживаючих дещо південніше темношкірих «ефіопів» (Herod. IV. 196). Проте, щоразу коли Полібій згадує лівійців він має на увазі виключно підвладні Карфагену племена, а не нумідійців або мавританців, котрі розселилися на захід від пунійської столиці [3, с. 129]. Загалом на сьогоднішній день всі зазначені народності прийнято відносити до так званих ліво-берберів, які, судячи з усього, уже в античний час належали до однієї етнічної групи. Головна різниця полягала в тому, що обидва західні народи займалися переважно скотарством, у той час як підвладні Карфагену племена в масі своїй практикували сільське господарство. Крім цього, лівійці мали власну мову і писемність, про що красномовно свідчать чимало написів римського періоду, знайдених по всій Північній Африці, від сучасного Марокко до Тріполітанії [11, с. 128].

Хоча, як уже зазначалося, спочатку лівійці служили в пунійських арміях саме у якості найманців, згодом, після підкорення Карфагеном, їх зобов'язали добровільно надавати військові контингенти [14, с. 40]. Більш того, очевидно, що саме вони склали найбільш чисельну частину військ. Зокрема, Плутарх, описуючи карфагенську поразку у битві при Крїмісі 341 р. до н.е., зазначає, начебто не було до цього жодного випадку, коли б в одній битві загинуло стільки громадян Карфагена, оскільки зазвичай вони користувалися послугами лівійців, нумідійців, іберів і головні втрати несли саме ці народи (Plut. Tim. 28. 6). Лівійці склали 10000 із 40000, тобто четверть пунійської піхоти, яка брала участь у кампанії проти Агафокла в 311 р. до н.е. (Diod. XIX. 106).

Під час Повстання Найманців (240-238 рр. до н.е.) левову частку із 20000 повсталих в 241 р. до н.е. склали саме представники лівійських племен, незважаючи на присутність у їхніх рядах також іберів, кельтів, лігурійців і балеарців (Polyb. I. 67. 13). Ці лівійці, ймовірно, були виключно найманцями, а не мобілізованими воїнами. Цілком можливо, що під час або ж напередодні Першої Пунічної війни (264-241 рр. до н.е.) карфагеняни відмовилися від практики примусового набору військових контингентів серед підвладних народів, натомість почали вимагати вищу норму данини для того щоб вербувати більше іноземних найманців [5, с. 219]. Безумовно, в окреслений період оподаткування було надзвичайно високим. Мабуть половина лівійського врожаю привласнювалися пунійцями в якості данини в той час як попередній показник становив близько 25 відсотків (Polyb. I. 72. 1-2) [3, с. 130; 14, с. 72; 13, с. 134]. Застосування лівійців саме в якості найманців, а не мобілізованих контингентів може пояснити також їх відсутність у карфагенській армії, котра під командуванням спартанського полководця Ксантіппа зуміла вщент розгромити римські легіони марка Аттілія Регула в 255 р. до н.е. (Polyb. I. 33. 6-7) [5, с. 212-213].

Не до кінця зрозуміло чи служили лівійці в армії Баркідів у якості найманців або все ж таки були мобілізованими. Хоча Полібій чітко розрізняє найманців і лівійців, серед розгорнутих загонів у битві при Замі в 202 р. до н.е. (Polyb. XV. 11. 1-2), Тит Лівій розцінює їх саме як найманців, а не союзницькі або ж підвладні контингенти (Liv. XXVII. 4. 2, 5. 11; XXVIII. 44. 5; XXIX. 3. 13). Виходячи із цього можна зробити висновок, що лівійці в рядах армії Баркідів були сумішшю найманців і союзників. Беручи до уваги вказаний факт, логічно припустити, що саме скрутна ситуація у період Повстання Найманців спонукала пунійців повернутися до практики мобілізаційних наборів серед підвладних племен.

Традиційно африканці славилися своєю спритністю і витривалістю, надаючи перевагу веденню бою у якості застрільників й будучи озброєними дротиками (Herod. VII. 71), кинджалами та невеликими круглими щитами [10, с. 60; 3, с. 145; 6, с. 359]. Проте в карфагенських арміях більшість лівійців служили у якості лінійної піхоти і, як наслідок, повинні були озброюватися та оснащуватися відповідним чином. В битві при Крїмісі 341 р. до н.е. із 10000 контингенту важкої піхоти більшість склали лівійські рекрути, чия

зброя до деякої міри була подібна карфагенській. Зокрема, вони були захищені бронзовими шоломами та залізними нагрудниками, а також використовували круглі білі щити, списи та мечі (Plut. Tim. 27-28). Озброєні подібним чином солдати зображені й на низці пунійських стел [7, с. 140-142].

Ймовірно, що лівійці і карфагеняни в середині IV ст. до н.е. формували бойове шикування подібне до класичної грецької фаланги. Полібій, характеризуючи карфагенську армію під командуванням Ксантиппа в 255 р. до н.е., також вживає термін «φάλαγξ» (фаланга) (Polyb. I. 33. 6), який він використовує й для опису армії Ганнібала при Замі 202 р. до н.е. (Polyb. XV. 12. 7). Той факт, що лівійці билися в одному строю з карфагенянами та ополченням громадян фінікійських колоній дозволяє припустити, що й у III ст. до н.е. вони були озброєні приблизно однорідно із своїми пунійськими хазяїнами (Polyb. XV. 11. 2; Liv. XXVIII. 14. 4). Звісно, зважаючи на розвиток військового мистецтва в Середземномор'ї, абсурдно було би припустити ніби характер лівійського оснащення не зазнав жодних змін за століття.

Аппіан (App. Lib. 80) та Страбон (Strab. X. 3. 15) свідчать про те, що під час Пунічних війн лівійці використовували в бою дерев'яні щити овальної форми, обтягнуті шкірою тварин. Імовірно, у них були наявні умбон та металеві пластини для додаткового захисту, й, напевне, це був особливий вид «θυρεός» (тюреоса або фіреї) – щита, який, завдяки своїй обтічній формі, дозволяв однаково ефективно діяти як в наступі, так і в обороні. Точний характер наступальної зброї фаланг Ганнібала залишається дискусійним, проте найбільш логічним видається припущення, що це були довгі сарісси македонського зразка до 6.4 м. у довжину [4, с. 148; 12, с. 118].

Впровадження останніх пов'язане саме з діяльністю Ксантиппа та його реформами, що призвели до значної реорганізації пунійської армії. Крім цього в результаті перетворень проведених спартанцем істотно підвищилися соціальний статус і політична роль лівійських вояків. З найманців-маргіналів або ж завербованих союзників вони стали поступово перетворюватися в повноправних громадян Карфагена, пов'язаних тісними узами відданості безпосередньо з власними командирами. Більш того, згодом солдати почали грати першорядну роль в обранні і затвердження кандидатур полководців, а також брати участь в затвердженні важливих законодавчих актів та навіть міжнародних договорів [1, с. 81; 2, с. 19].

Організаційно лівійська піхота складалася з «λοχαυ» (лохів) чисельністю по 100 вояків, які шикувалися декількома глибокими колонами під проводом командирів-пунійців [8, с. 110]. Така організація була спрямована в першу чергу на гнучке маневрування у битві та можливість швидкого перешикування з похідного в бойовий порядки. Варто відзначити, що під час облогових боїв, щоб мати змогу вести сутички у стінних проломах та вузьких вулицях міст, колони лівійської піхоти шикувалися значно щільніше, за рахунок чого збільшувалися до 300 вояків, як при взятті Сагунта (Liv. XXI. 12).

Таким чином, на протязі всієї історії Карфагена лівійська піхота відігравала надзвичайно важливу роль в пунійських військах, часто становлячи левову частку останніх. Лівійці перебували у карфагенських арміях в статусі

найманих або ж союзницьких контингентів, співвідношення котрих залежало від конкретних історичних умов та політичної ситуації. Озброєння згадуваних загонів, котрі представляли собою переважно саме лінійну піхоту, значно еволюціонувало на протязі декількох століть від класичної до саріссофорської фаланги, йдучи у руслі найкращих зразків сучасного їм військового мистецтва та цілковито відповідало покладеним на нього завданням.

Список використаних джерел:

1. Козак А.И. Ἐνδρα τῆς Λακωνικῆς ἀγῶνῆς: к вопросу о социальном происхождении Ксантиппа Лакедемонянина // Laurea I. Античный мир и Средние века. Харьков, 2015. – С. 80-83.
2. Нефёдкин А.К. Античные тактики и «Тактическое искусство» Флавия Арриана // Арриан. Тактическое искусство. Санкт-Петербург, 2011. – С. 17-29.
3. Bohec le Y. Histoire Militaire des Guerres Puniquees // Paris-Monaco, 2003. – 345 p.
4. Connolly P. Greece and Rome at War // London, 2016. – 320 p.
5. Griffith G. The Mercenaries of the Hellenistic World // Cambridge, 2014. – 352 p.
6. Gsell St. Histoire ancienne de l’Afrique du Nord. T. 3. Histoire militaire de Carthage // Paris, 1928. – 434 p.
7. Head D. Armies of the Macedonian and Punic Wars 359 BC to 146 BC // London, 1982. – 325 p.
8. Hoyos D. Hannibal’s dynasty. Power and politics in the western Mediterranean, 247-183 BC // London, 2003. – 304 p.
9. Kromajer J., Veith G. Antike Schlachtfelder in Africa // Berlin, 1912. – 478 p.
10. Lancel S. Carthage: A History // Oxford, 1997. – 276 p.
11. Millar F. Local Cultures in the Roman Empire: Libyan, Punic and Latin in Roman Africa // The Journal of Roman Studies. Vol. 58. Parts 1 and 2. 1968. – P. 126-134.
12. Snodgrass A. Arms and Armor of the Greeks // Baltimore, 1999. – 200 p.
13. Walbank F. Historical Commentary on Polybius. Vol. 1 // Oxford, 1999. – 776 p.
14. Warmington B. Carthage // London, 1964. – 501 p.

Корнієнко М.В.

аспірант,

Київський університет імені Бориса Грінченка

ДО ПИТАННЯ ПРО КОЗАЦЬКУ ВІЗІЮ ПІВНІЧНОГО КОРДОНУ ГЕТЬМАНАТУ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII СТОЛІТТЯ)

Історія Війська Запорозького у другій половині XVII ст. сповнена воєнних і дипломатичних баталій. У той же час зазнавали змін уявлення про можливості та компетенцію гетьманської влади. Згідно зі зборівськими домовленостями 1649 р., Військо Запорозьке отримало під своє управління території трьох воєводств – Київського, Чернігівського і Брацлавського. Таким чином уряд козацького гетьмана почав передбачати й територіальне управління. Це неминуче призводило до конфлікту інтересів із різного рівня зацікавленими